

משפט רודף וגואל הדם

מאת הרב נחמיה ראטה

יש הלכה פסוקה (ברמב"ם הלכות רוצח פרק א' הלכה ב'), מצוה ביד גואל הדם להרוג את הרוצח. שנאמר — גואל הדם ימית את הרוצח, וכל הראוי לירושה הוא גואל הדם. לא רצה גואל הדם, או שלא היה יכול להמיתו, או שאין לו גואל דם בית דין ממיתין את הרוצח בסייף. הרי הרמב"ם קובע כי כל קרובי הקרבנות הראויים לירושה הם גואלי הדם, ואם אין גואל הדם הרי בית הדין מחוייב לשפוט את הרוצח למות. וכן מבואר (בספרי בפרשת שופטים), „מצווה ביד גואל הדם לרדוף את הרוצח“.

ועל יסוד הלכה זו כותב הרמב"ן בספר המצוות „כי מצוה מן התורה היא, שיבקשנו גואל הדם לרוצח וירדוף אחריו וינקום את נקמתו ממנו, שיביא אותו לבית דין ויומת במשפט“ (ורבי יהונתן אייבשיץ בספרו אורים ותומים חושן משפט סימן ב' מטעים שלדעת הרמב"ן אסור לגואל הדם להרוג את הרוצח קודם העמדתו לדין לפני שופטים בלתי משוחדים מצער קרובי הנרצח).

הבעיה הזאת, בדבר חיוב רדיפת הרוצחים, כדי להעמידם לדין, נתעוררה גם לפני למעלה משלוש מאות שנה, אחרי גזירות ת"ח, שאז נרצחו רבבות יהודים, וכבר אז פסקו תופסי התורה כי מצוה היא להוציא מכספי הציבור לשם הפיסת הרוצחים והעמדתם לדין. ההוראה הזאת הוציא רבי מנחם קרוכמל (בספרו „צמח צדק“ סימן קי"א שהופיע בשנת תל"ה), תלמידו של ה"ה, שבשלפי גזירות ת"ח מוטל חוב, על קהילות ישראל, לרדוף אחרי המרצחים, ומוסיף „צריך להוציא ממונו על זה

ענין משפטי החבלנים — הרוצחים אנשים, נשים וילדים באכזריות; ברצונם לקעקע את אשיות קיום המדינה וכוונתם לגרום להרס ולחורבן, ודבר זה הם מצהירים בגלוי; ולא רק בארצנו הם רוצחים, הורסים ומחבלים, אלא גם בחו"ל, בכל מקום ואתר שידם מגעת — באויר, ביבשה ובים — עורר פולמוס באם החובה היא להטיל עליהם משפט מות ובכך להחדיר את ההכרה ביניהם ועווריהם בכל העולם, שדם ישראל אינו הפקר, וכי יד ישראל תשיג אותם בכל מקום ובכל אתר ויבואו על עונשם המתאים, או להסתפק בעונש מאסר — מי למאסר עולם ומי פחות מכך.

האם ירתיעו עונשים כאלה את החבלנים מלבצע את זממם ורשעותם ברצח זהרס?

נשמעה דעה כי באם יגורו על החבלנים עונש מות יהפכו אותם לקדושים בעיני הערבים, אשר יחריפו את פעולתם של המחבלים. דעות שונות נשמעו בנושא זה.

התעוררתי לברר נושא זה לאור ההלכה והר מקורות מראשונים ואחרונים שמהם אנו חיים, כי דרכי בקודש, אחרי ששוחחתי עם הזרים שכולים של ילדי אביבים הי"ד, שנרצחו על ידי מחבלים מרצחים שארבו להם בהתקפת אוטובוס הילדים שנסעו ללמוד לבית הספר, וביחוד עם אב שכול אשר שיכל בהחפזה הזדונית ההיא שלושה מילדינו. הורי הילדים התמרמרו על שאינם גוורים גזר דין מות על רוצחי ילדים ונשים, ומסתפקים בעונש מאסר בלבד.

הדם חייבת להעמיד קטיגור שיתבע עונש המגיע לרוצח — וזהו מות. וכן מסכם בספר הקדמון המיוחס לרבינו ניסים מגירודנה, "מצווה היא שגואל הדם יטעון טענותיו בפני בית דין, על שראוי להמיתו, ואם אין לו גואל הדם בית דין יעמידו אדם אחר, שיטעון בחובת הרוצח".

כי אין ספק שלפי משפט התורה מוסמכת מדינת ישראל ובית דינה ומחוייבת להעמיד קטיגור להאשים את החשוד. ולא עוד — אלא שעל פי התורה מוסמכת המדינה להקים בית דין משלה שיחרוץ משפטיו לפי התחיקה של נבחרי המדינה בכנסת, אם שליטי המדינה רואים הכרח בזה לטובת העם והגנת אזרחיה. כי מלבד משפט התורה המסור לסנהדרין הסמיכה התורה גם את המלך, וכל הנהגת המדינה, בזמן שאין מלך, לחוק חוקים ולכונן בתי משפט, אם השעה צריכה לכך, אף אם השיפוט הממלכתי הוא שונה מן השיפוט התורני. בהתאם לדעת התלמוד פוסק הרמב"ם בהלכות רוצח (פרק ב' הלכה ד'), "אם רצה מלך ישראל להרגם בדין המלכות ותקנת עולם וכן אם ראו בית דין להרגם בהוראת שעה, אם היתה השעה צריכה לכך, יש להם רשות כפי מה שיראו". המקור להלכה זו הוא במס' סנהדרין דף מ"ו ע"א — שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה וכו' (עיין שם).

סמכות זו למשפט המדינה נחוצה, כי לפי משפט התורה בוטל עונש המות. היות שהמשפט התורני דורש התראה קודם המעשה ושהרוצח יענה למתרת, שלמרות האיסור והעונש הוא יעשה את מעשהו ובלתי זה אי אפשר לדון איש למיתו, דבר שהוא נמנע על פי רוב ברוצח בשיטת פגע וברח, לפיכך הסמיכה התורה את שלטון העם, להקים לעת הצורך שיפוט ממלכתי שאינו כפוף להגבלות התורה בדיני נפשות. הרמב"ם (בהלכות מלכים פרק ג' הלכה ו'), מנסח את החוק היסודי הזה של התורה לאמר: "כל ההורג נפשות שלא בראיה ברורה, או בלא התראה אפילו בעד אחד... יש למלך רשות להרגו ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה". למרות שיש פוסק מפורש לא יומת על פי עד אחד, אמרנו שאף בזמן שאין מלך, כמו בממשל דמוקרטי של מדינת-

ככל מצוות עשה מן התורה, ונכון שהוצאות יתנו מתוך הקהל, כדי לגדור פירצה, שאם חס ושלום לא יהיו נוקמים מן הרוצח יהא דמם של בני ברית ח"ו הפקר, ויסיפו לעשות כאלה ח"ו וכך צריכים כולם לסייע לזה, וכן נהגו כמה פעמים ועשינו עם פרנסי הדור, שהיו מעמידים גואלים לרדוף אחרי הרוצחים ואפילו כשהיינו יודעים שלא נוכל להוציא מכה אל הפועל להתנקם מן הרוצח, אפילו הכי היינו מעמידים גואלים לרדוף אותם בדין כדי שיהא מפורסם שאין דמם של בני ברית הפקר" (עיין שם).

אנו רואים שגם בספרות הרבנית עיקר המניע להעניש את הרוצחים לא היה רגש נקמה גרידא, אלא מטעם תיקון החברה, בחינת וכל העם ישמעו ויראו ולא יידון עוד. כדי שיהיה נודע למרצחים שעתידיים ליתן את הדין בעד פשעיהם.

הרעיון הזה מובא גם בהכרעתו של המהר"ם מרזנבורק (מובא בסוף ספר שו"ת מהר"י ווייל), ומביא שם: "מצוות רדיפת אחרי הפושעים אף דוחה שבת. וטוב עשו הבנים שרדפו אחרי הרוצח מחוץ לתחום שבת, כדי לנקום נקמת אביהם; כי היא כמו בפיקוח נפש דדוחה שבת. ושפיר עשו גואלי הדם שיצאו חוץ לתחום כדי להשיג את הרוצח אם לא יוכלו להשיגו זולת זה. דכל רוצח הוי ליה כמו רודף אם לא יומת". והר"מ מריזנבורק זרחיק לכת בזה עוד יותר מקודמיו, בדעתו, שתפיסת הרוצחים והענשתם הם כמו פיקוח נפש בשביל הנשאים בחיים, הדוחה כל מצוות התורה, היות ובלוי יראת העונש יוסיפו הפושעים בתועבותיהם להפיץ רצה ושנאה ליהודים ויסכנו את קיום עמנו.

מי הוא הקטיגור במשפט כזה?

לפי ההלכה, שומה על גואל הדם להיות גם התובע לפני בית הדין ולהוכיח את אשמת הרוצח. אולם אם גואל הדם אינו רוצה או אינו יכול להיות התובע, מוטל על בית הדין להעמיד קטיגור להביא ראיות שהנאשם הייב. וכן נאמר בתלמוד (במסכת סנהדרין דף מ"ה ע"צ), ומנין שאם אין לו גואל שבית דין מעמידין לו גואל, שנאמר בפגועו בו מכל מקום. הרי שממשלת ישראל שגם בתור גואל

להורגו שצריך להציל דמו של זה בדמו של זה. אחד הרודף אחר חברו להרגו ואחד הרודף אחר הזכר או אחר הנערה המאורסה או אחר חייבי מיתות ב"ד וכו' (שם ע"ג ע"א). אפילו הרודף היה קטן, כל ישראל מצווין להציל הנרדף מיד הרודף ואפילו בנפשו של רודף. והרמב"ם (בהלכות רוצח פרק א' הלכה י') אומר "הרודף אחר חברו להרגו אפילו היה הרודף קטן הרי כל ישראל מצווין להציל הנרדף מיד הרודף אפילו בנפשו של רודף". ושם הלכה ז' אומר "הרמב"ם, "אעפ"י שלא קיבל אתהארה כיון שעדיין הוא רודף הרי זה נהרג". וכן מובא בשו"ע חושן משפט בסימן תכ"ה סעיף ב', ושם אומר הרמ"א, "וכן הבא במחתרת לגנוב דינו כרודף" (כי הבא להרגך השכם והרגו); ולדעת הרמב"ם יש בזה מצוה עשה להציל את הנרדף אפילו בנפשו של רודף, ואם לא עשה כן, עובר בשני לאוין. דלא תחוס עיניך ולא תעמוד על דם רעך. וביטל מצות עשה וכתב דלפיכך הורו חכמים שהעובר שהיא מקשה לילד מותר לחתוך העובר במעיה, בין בסם ובין ביד מפני שהוא כרודף אחריה להורגה (עיין שם ברמב"ם הלכה ט'). ובמשנה סו פרק ז' דאהלות מפורש הטעם מפניה שחיה (של האם), קודמין לחיי העובר. ובערוך השולחן שו"ע חושן משפט סימן תכ"ה סעיף א' אומר "אבל אם רואין צורך עשה ומיגדר מילתא ויש רשות מהמלוכה יכולים לענוש (רוצח) במה שרואין לפי פירצת הדור.

ולסיכום הדברים ברור הוא שלשם הגנה ובטחון תושבי המדינה, וביחוד בשעת סכנה האורבת לעם, דינים דיני נפשות בדיני ישראל גם בזמן הזה על יסוד הלכה שנקבעה עוד בימי התנאים, כפי שהזכרנו לעיל את הגמ' בסנהדרין דף מ"ו ע"א שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה כפי צורך השעה. פוסק הרמב"ם (בהלכות סנהדרין פרק כ"ד הלכה ד') שאף במקום שאין דנין דיני נפשות, אם רואים הבית דין שצורך השעה הוא דנין בין מיתה בין ממון". וכן פסק רמב"ם בענין מסור (מלשין) (בהלכות חובל ימוק פרק ח' הלכה י'), "מותר להרגו (על מסור) בכל מקום ואפילו בזמן דאין דנין

ישראל יש רשות וגם חובה לכל הנהגת המדינה להקים שיפוט ממלכתי לעת הצורך.

תחיקת התורה הסמיכה, איפוא, שתי שיטות של שיפוט במדינת — שיפוט תורני ושיפוט ממלכתי — אף במדינה שאין בה מלך; וכן הורה רבינו הגרא"י קוק זצ"ל (בספרו משפט כהן עמוד של"ז), שבזמן שאין מלך "כיון שמשפטי המלוכה נוגעים גם למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכויות של המשפטים ליד האומה בכללה, וכל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו לענין כמה משפטי ה' מלוכה, שהם כלל צרכי האומה הדרושים לשעתם ולמעמד העולם". ויש שתמהו על דברי מרן הרב קוק זצ"ל, אולם כפי שאמרנו לעיל וכפי שכותב הרמב"ן (בסוף ספר המצוות), שאף הזכות החשובה של המלך להכריז מלחמה עוברת גם היא לכל שלטון המדינה, אם אין מלך, וכמובן שהוא הדין גם לשאר הזכויות שבמשפט המלך, והוא כותב שם "מצוה על המלך, על השופט, או למי שהעם ברשותו, להוציא לצבא במלחמת רשות או מצוה", הרי שיטת הרב זצ"ל מושתתת על חכמי התלמוד ראשונים ואחרונים שמפיהם אנו חיים. כי הרמב"ן והרב קוק זצ"ל יואים, איפוא, את הסמכות שנותנת התורה למלך בתחום השיפוט והנהגת העם — לא זכות אישית, אלא זכות המדינה, שהמלך הוא נציגה; ולפיכך בזמן שאין מלך נותנת התורה זכות תחיקתה ושיפוטתה לכל נציגות אחרת של המדינה. וכבר פסק הר"ן בדרשותיו (דרשות הר"ן דרוש י"א), ובה לידי מסקנה, שמן התורה יש זכות הקיום לשתי שיטות השיפוט כפי שהוא אומר שם.

"בתי דינים המיוסדים על דיני משפט התורה ובית משפט המרינה מכות המלך, או שלטון אחר של המדינה, המושתת על תחיקת המלך, או בית הנבחרים של העם המתחשב בצרכי השעה וכו' נחיצות תיקון הדברה והגנתה לפי הנאי אותו זמן". אמור מעתה שהממשלה מחוייבת לדון את החבלנים לעונש המגיע להם — עונש מות. כי אין ספק שהחבלנים יש להם דין כרודף ובמס' סנהדרין דף ע"ב למדו — הרודף אחר חברו

טפ"י (במס' פסחים דף כ"ה ע"ב ובמס' סנהדרין דף ע"ד ע"א). ובהתאם לזה מובא בתלמוד כל עבירות שבתורה. אם אומרין לו לאדם עבור ואל תהרג יעבור ואל יתרג, חוץ משפיכת דמים שיהרג ואל יעבור (במס' סנהדרין ע"א ע"ד). כלומר, אם מאיימים על אדם להרוג את חברו, אחרת הוא בעצמו יתרג, הוא מחוייב למסור את נפשו ולא את נפש זולתו.

וכן פסק הרמב"ם בהלכות יסודי התורה פרק ה' הלכה ג'. וכן נפסקה ההלכה בשו"ע יורה דעה סימן קנ"ז סעיף א'. הרי מוכח שאין הנאשם יכול לפטור עצמו מן האחריות שהיה אנוס לבצע את הפשע כדין רוצח.

כן הפרסומים של המשפטים ושל גזרי הדין של החבלנים הרוצחים יש לו מקור במשפט התורה. וכן כותב הרמב"ם (הלכות מלכים פרק ג' הלכה י'): „כל ההורג נפשות שלא בראיה ברורה, או בלא התראה אפילו בעד אחד, או שונא שהרג בשגגה יש למלך רשות להורגו ולחקן העולם כפי מה שהשעה צריכה, והורג רבים ביום אחד ותולה ומניחן תלוין ימים רבים להטיל אימה ולשבר יד רשעי העולם“.

מכאן יש ללמוד יש לשבר יד רשעים שונאי ישראל הממשיכים גם כיום בארצות שונות להפיץ את ארסם ולהסית לפשעים נגד עם ישראל, להרוס ולרצוח בכל מיני דרכים, רצוי הוא שהמשפטים יעשו בפרסום רב להוקיע בפני העולם את כל תועבותיהם ושיד משפט ישראל השיגה ותשיג את המרצחים בכל מקום שהוא.

דיני נפשות. ואם במוסר ממון ישראל ביד גוי הדין כך, הרוצח נשים וילדים על אחת כמה וכמה. בהתאם לזה קובע הטור (בטור חושן משפט סימן תכ"ה סעיף א') „שאעפ"י שאין דיין עתה דיני נפשות, במה דברים אמורים, דיני נפשות שצריכין בית דין, אבל הנהרגין בלא בית דין נידונין גם עתה ואלה הם הרודף אחר חברו להרגו על כל הרואה אותו שרודף שיהרגנו כדי להציל את הנרדף“.

לאור כל האמור לעיל אין ספק שהחבלנים שהם רודפים וצמאי דם, יש לגזור עליהם עונש מות. גם מטעם חיוב של גואל הדם — דם ילדים קטנים — וביחוד בתקופתנו, שזכינו להתחדשות מדינת ישראל, יש להרתיע את שונאי ישראל שישמעו ויראו שדם ישראל אינו הפקר ומחוייבים לשמור על בטחון המדינה ושלום אזרחיה.

וגם אין החבלנים הנאשמים יכולים לפטור עצמם מן האחריות לרצח שהיו אנוסים, וכי גייסו אותם בכח ובאימים כפי שחלק מהם טוענים בבית המשפט.

קבע התלמוד את הכלל — אין שליח לדבר עבירה (במס' קדושין דף מ"ג ע"א) ושם מובא האומר לשלוחו צא והרוג הנפש הוא חייב וכ"ו... מפני שהצו „לא תרצח“ של הקב"ה המחייב את כל האדם וגם בני נוח וגם את השולחים, הוא עליון על כל פקודה אנושית. בעלי התלמוד הגדירו את הנימוק הנה בשאלה, דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין? והוסיפו לזה הסבר מוסרי — מאי חזית דדמא דידך סומק טפי דלמא דהוא גברא סומק